

PRESA ROMÂNEASCĂ DIN ORADEA INTERBELICĂ DESPRE EVENIMENTELE DIN 1917-1919 CA FUNDAMENTE ALE FĂURIRII ROMÂNIEI MARI

Mihai D. DRECIN*

Rezumat. Deși în perioada interbelică (1919-1940) orașul Oradea a avut o majoritate demografică maghiară și evreiască, românii au crescut constant ca număr. Fenomenul se explică prin rezervorul etnic românesc majoritar în județul Bihor și în hinterlandul orașului. Dezvoltarea economică și administrativă cerea mână de lucru specializată, în continuă creștere, cunoscătoare a limbii române, ceea ce orașul nu o mai putea asigura. Forța biologică net superioară a românilor bihoreni, față de cea a etniilor minoritare din zonă, a facilitat migrarea lor de la sat la oraș și românizarea treptată a Oradei, a altor centre urbane din județ.

Pe acest fond, presa românească din Oradea, mai ales cea politică, religioasă, culturală, cunoaște o creștere cantitativă și calitativă, fiind cerută de populația urbei.

În paginile ei își vor găsi loc, periodic, articole cu trimitere la comemorarea evenimentelor și personalităților din anii 1917-1919, văzute ca fundamente ale făuririi României Mari. Este vorba atât de momente cu valoare general națională (bătăliile de la Mărăști, Mărășești, Oituz; 1 Decembrie 1918; Regele Ferdinand; generalii Alexandru Averescu, Traian Moșoiu, Henri M. Berthelot, primul-ministrul Ion I.C. Brătianu), cât și de importanță locală, considerate veritabile cărămizi puse la fundamentul pregătirii și împlinirii României Mari: 150 de ani de la înființarea Episcopiei Greco-Catolice de Oradea (1777), 100 de ani de la înființarea Liceului românesc din Beiuș (1828), zece ani de la redactarea Declarației de autodeterminare de la Oradea (1918), comemorarea atrocităților făcute împotriva românilor de armata maghiară în 1918-1919 (1928, 1929, 1932, 1937).

Trimiterea la această "istorie recentă" a românilor viza fortificarea sufletească a națiunii în eforturile de depășire a greutăților social-economice prin care trecea Țara, inclusiv față de iredentismul și revizionismul Ungariei și partidelor maghiare din România care vizau unitatea Țării.

Cuvinte-cheie: Oradea, 1919-1940, presa românească, comemorare evenimente și personalități din 1917-1919, fortificarea sentimentului național.

De la începuturile sale presa a fost un instrument de informare a cititorilor cu realitățile momentului din diverse domenii ale vieții cotidiene, dar și de rememorare a unor evenimente trecute considerate de comunitate ca importante în drumul ei spre afirmare și împlinire. Pentru ultima categorie de evenimente erau

* Profesor universitar, Departamentul de Istorie, Universitatea din Oradea, Membru corespondent al Academiei Oamenilor de Știință din România, e-mail: drecin_mihai@yahoo.com

avute în vedere mai ales cele din sfera politico-militară și cultural-religioasă, mai rar economică, administrativă sau a cotidianului din viața omului de rând.

Împlinirea în 1918-1919 a dezideratului național al românilor – făurirea statului național unitar, urmat de un proces accelerat de modernizare și integrare a celor patru mari provincii românești într-un tot unitar, având la bază tradiția locului și modelul vest-european, a cerut eforturi deosebite în plan fizic și intelectual la nivelul tuturor categoriilor sociale. În procesul de impulsivare a ritmului dezvoltării țării, în depășirea greutăților inerente clădirii statului unitar, inclusiv a scurtcircuitelor economico-politice mondiale care s-au resimțit și la nivelul țării noastre (vezi criza economică din 1929-1933) – nu o dată s-a recurs la rememorarea unor momente cheie din istoria modernă a devenirii noastre. Sacrificiile umane și materiale puse pe altarul procesului de afirmare națională trebuiau să însuflețească și conștientizeze noile generații în vederea depășirii greutăților momentului, cerându-li-se eforturi pe măsura celor depuse de înaintași. Trimiterile la evenimente de istorie recentă puteau avea un impact mai mare, imediat, cu atât mai mult cu cât generațiile în viață fie participaseră direct la ele, fie fuseseră martori ai acestora, chiar dacă la vârste fragede.

Un astfel de eveniment considerat catalizator pentru perioada interbelică au fost faptele glorioase ale Armatei Române din vara anului 1917 de pe frontal din sudul Moldovei, care au salvat nucleul de stat modern roman, într-o conjunctură militară internațională foarte complexă, defavorabilă țării noastre. Victoria de la Mărăști a armatelor româno-ruse, împotriva trupelor germane și austro-maghiare, ”prima victorie a Armatei Române într-un război modern” după aprecierile generalului Averescu, ca și rezistența de la Mărășești și Oituz, erau privite de români ca începutul marșului triumfal din 1918 care a dus la făurirea României întregite.

Este interesant să urmărim cum presa locală din provinciile țării au făcut trimiteri la evenimentele din istoria ”recentă” (la acea vreme) a românilor, indiferent de marile provincii în care au trăit și acționat politic și sentimental până în 1918, care s-au subsumat în marele efort național cu final fericit în 1918-1919.

Oradea și Bihorul, alături de Maramureș, Sătmar, Arad și Timiș-Torontal erau la 1918 zone de graniță a neamului românesc spre spațiul etno-geografic maghiar, slovac și sârb. Așa vor rămâne și după 1920 până astăzi. Acest ”Vest românesc” avea o structură demografică mai aparte, asemănătoare și altor comitate ale Transilvaniei istorice de până la 1918. Mai exact, dacă zona rurală era masiv și aproape compact locuită de români, orașele erau majoritar neromânești, populate de germani, evrei maghiarizați și unguri, chiar dacă hinterlandul lor era în principal românesc. Motivația situației se pierde în secolele evului mediu când legislația nobiliară feudală nu le permitea românilor să se așeze în orașe, respectiv în zona fortificată a acestora. Doar legislația de tip iluminist a împăratului habsburg Iosif II, care a modificat substanțial organizarea fiscului

imperial, a permis după 1781 aşezarea românilor în oraşul-cetate¹. Din acest moment nu mai conta etnia oraşeanului, ci doar forţa lui economică, calitatea de bun plătitor de impozite către Stat şi Împărat. Totuşi, opoziţia ”naţiunilor şi bisericilor recepte” s-a manifestat puternic până în 1848-1849, apoi tot mai slab până în 1914. În acest context, în oraşele transilvane, bănăţene, crişene şi maramureşene, începe să crească numărul românilor. Fenomenul continua şi după 1918, într-un ritm mai accelerat, desi industria şi comerţul încă rămân în mare măsură în mâinile minoritarilor evrei, maghiaro-evrei şi germani².

Focusându-ne asupra demografiei oraşului Oradea ne oprim asupra datelor oferite de recensămintele oficiale din 1910 (ultimul realizat de autorităţile austro-maghiare) şi 1930 (primul şi ultimul realizat de statul roman, după cerinţele europene ale momentului). În 1910, din cei 68960 de locuitori – 91,33% se declară maghiari (în fapt, dintre aceştia 15230 erau evrei, 22,08%) şi doar 3779 români (5,48%), desi în realitate erau 8298 (ortodocşi 4747 şi greco-catolici 3551 – deci în total, 12,3% români)³. În 1930, dintr-un total de 88830 locuitori, 47731 erau maghiari (53,73%), 23326 români (26,26%), evrei 14816 (16,68%)⁴.

Dacă avem în vedere faptul că evreii orădeni se considerau de cultură şi limbă maghiară, în perioada interbelică în jur de 70% din populaţia oraşului vorbea şi citea frecvent în limba maghiară; în timp ce la limba română erau avizaţi doar 30-35% dintre localnici, aici acceptând un anume procent de evrei comercianţi şi industriaşi cărora limba statului le era necesară a fi cunoscută pentru asigurarea unui dialog direct cu autorităţile administrative locale şi din Bucureşti. În plus, legăturile comunităţii maghiaro-evreieşti din Oradea cu Budapesta s-au menţinut după 1920. Din 1930 politica oficială revizionistă a Ungariei era cultivată în Oradea şi sprijinită cu fonduri băneşti substanţiale. Acest lucru se reflectă în presa locală, mai ales politică şi cultural-religioasă.

Inventariind presa românească şi maghiară din Oradea şi Bihor, atât cât s-a păstrat în colecţiile instituţiilor de cultură din Oradea, din păcate multe colecţii

¹ Angelica Schaer, *Reformele iosefine în Transilvania şi urmările lor în viaţa socială. Importanţa Edictului de Concivilitate pentru oraşul Sibiu*, Ed. Hora, Sibiu, 2000, p. 66-77

² *Vezi Noua Gazetă de Vest* (Oradea), an II, 15 iunie 1937, p. 2, articolul ”Românizarea oraşelor ardelene. Cine stăpânesc casele şi oraşele din Ardeal”. Aici se afirmă că minoritarii locuiau în centrul oraşelor, românii în periferii, iar după 20 de ani comerţul şi industria sunt tot în mâinile minoritarilor. Ca obiectiv pentru statul român se precizează că ”oraşele după ce au fost cucerite politic, trebuie cucerite şi economic prin perseverenţă şi bună politică economică”.

³ Mihai D. Drecin, ”Consideraţii asupra evoluţiei demografice a oraşului Oradea pe baza recensămintelor oficiale (1880-2011)”, în vol. *Economie şi Istorie. Dialog şi interdisciplinaritate. In Honorem prof.univ.dr. Ioan Lumperdean la împlinirea vârstei de 60 de ani*, coordonatori: Dana Bako, Iosif Marin Balog, Rudolf Graf, Răzvan V. Mustaţă, Ed. Academia Română - Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2015, p. 517

⁴ *Ibidem*, p. 518. Tot aici vezi, potrivit aprecierilor demografice, în 1918 – 5734 români, în 1920 – 8441 români (12,39%).

incomplete⁵, ajungem la câteva concluzii interesante. Grupând presa după tematica dominantă a sumarului constatăm existența unei prese politice (17 cotidiene și săptămânale de limbă maghiară, 7 de limbă română), culturale (6 de limbă română, 2 de limbă maghiară, în plus revista bilingvă româno-maghiară "Aurora")⁶, religioase (4 de limbă română, 3 de limbă maghiară), economice (2 de limbă română, 1 de limbă maghiară), satirice (4 de limbă română), sportive (2 de limbă maghiară, 1 de limbă română), administrative (Buletinul Județului Bihor, Monitorul comunal: Primăria Municipiului Oradea – numai în limba română)⁷. Totuși, fugar ne permitem câteva constatări generale. Faptul că presa politică maghiară copleșea pe cea românească, iar cea religioasă, partial cea culturală și economică maghiară se ridică la numărul celei românești – ar explica faptul că lupta pentru păstrarea supremației maghiare în zonă se dădea prin oameni politici înregimentați în partidele maghiare apărute după 1920, bisericile protestante și romano-catolică, instituțiile de cultură (școala, fundații, asociații profesionale, culturale și religioase). Pe aceste căi se va cultiva și menține nostalgia față de "statul milenar maghiar", "nedreptatea Trianonului", speranța refacerii Ungariei Mari – idei fundament ale politicii revizioniste antiromânești⁸.

Împlinirea dezideratului unității naționale a modificat, în parte, mentalul românilor. Scăpând de exploatarea străină și statutul de putere neglijabilă la răsăritul Europei, ajungând să se conducă singuri printr-o legislație și administrație favorabile, conștientizând că se înscriu printre primele șapte-opt puteri ale Europei – *românii înțeleg că le-a venit și lor vremea să-și trăiască viața, să se îmbogățească prin muncă și afaceri. Recursul la trecutul istoric și jertfele înaintașilor ca temelie a prezentului se face tot mai rar. Câștigă teren interesul pentru evenimentele momentului, lupta partidelor pentru puterea politică și economică pe plan local și național, infierarea suficienței intelectuale și imoralitatea noii generații de politicieni din fruntea structurilor administrative locale până la Parlament și Guvern, viața mondenă. Totuși, elita societății plămădită la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea,*

⁵ Biblioteca Județeană "Gheorghe Șincai" Oradea, Biblioteca Episcopiei Ortodoxe a Oradei, Biblioteca Muzeului "Iosif Vulcan" Oradea, Biblioteca Muzeului Țării Crișurilor Oradea, Arhiva Națională – Serviciul Județean Bihor, Biblioteca Universității din Oradea.

⁶ *Aurora* (Oradea Mare), 24 decembrie 1922 – 15 iunie 1923, director: G. Bacaloglu, redactori: G.A. Petre, Keresztury Sandor, Salaman Laszlo. Cf. I. Hangiu, *Presa românească de la începuturi până în prezent. Dicționar cronologic 1790-2007*, Ed. Comunicare, București, 2008, vol.II, p.237.

⁷ Cu altă ocazie vom detalia denumirea exactă a acestora, ritmicitatea și perioada de apariție, conducerea lor (director, redactori, sediul), orientarea politică, religioasă și culturală. Vezi un minuțios inventar al subiectului în I. Zainea, "Presa orădeană interbelică", în vol. *Presa română interbelică între mitologizare și recuperare critică. Studii și cercetări de istorie a presei prezentate la cel de-al IV-lea Congres ARIP*, coordonator: conf.univ.dr. Aurelia Lăpușan, Constanța, 2011, p.36-42.

⁸ Vezi Mihai Stratulat, *Revizionismul și neorevizionismul ungar*, Ed. Globus, București, 1994, p.177-208, 230-274.

începând de la cea ”minoră” a satului, până la cea ”majoră” a orașului, conducătoarea luptei pentru Marea Unire, ca și cea afirmată după Marele Război prin studii în țară și vestul Europei – *nu va uita istoria neamului, mai ales evenimentele istoriei recente. În acest sens anii 1916-1922 vor sta cu predilecție în atenție*, ca perioadă excepțională a Unirii Românilor și consolidării statului național prin importante reforme interne și recunoașterea internațională.

Din presa românească a Oradiei interbelice, atât cât s-a păstrat în bibliotecile locale⁹, rezultă tocmai această stare amintită mai sus. *Din capul locului subliniem preponderența evocării evenimentelor și personalităților locale, orădene și bihorene, care s-au remarcat în lupta pentru Unirea din 1918, apoi consolidarea acesteia, în fața celor de anvergură națională. Desigur, ca întotdeauna, excepțiile întăresc regula.*

Dacă în primii aproape zece ani, în afara încoronării familiei regale la Alba Iulia, istoria recentă este neglijată, doar din vara anului 1927 se face trimitere la Marele Război ca moment care marchează, prin sacrificiile sale, debutul marșului triumfal și politic din 1918-1920.

Împlinirea unui deceniu de la eroicele lupte din vara anului 1917 la Mărăști, Mărășești și Oituz nu-și găsește un ecou special în presa orădeană. Evenimente politice tensionate și grave din politica internă pot explica ”amnezia”. Este vorba de lupta politică dintre Partidului Poporului aflat la putere, sub conducerea primului-ministru gen. Alexandru Averescu și Partidul Național Liberal. Pe fondul agravării bolii regelui Ferdinand I, liberalii forțază pe ”populari” să părăsească puterea. Tensiunile se desfășoară pe parcursul lunii iunie 1927, liberalii revenind la putere prin efemerul guvern Barbu Știrbei, apoi Ion I.C. Brătianu. Moartea regelui Ferdinand I la 20 iulie a oferit prilejul rememorării glorioasei domnii a acestuia, accentul principal punându-se pe rolul său și a colaboratorilor apropiați, oameni politici și militari, în dramaticele evenimente din anii Primului Război Mondial.

În acest context, săptămânalul proaverescan ”Tribuna” din Oradea scoate în evidență rolul decisiv al generalului Alexandru Averescu în luptele din iulie-septembrie 1917 din sudul Moldovei¹⁰. Totodată se deplânge actul politic al PNL care prin lașitate și nerecunoaștință a îndepărtat de la putere pe eroul de la Mărăști¹¹.

”Legea Românească”, revistă bisericească și culturală a Episcopiei Ortodoxe Române de Oradea, publică un număr special dedicat vieții și activității regelui

⁹ Din păcate colecția de ziare și reviste maghiare și române a fost distrusă în mare măsură prin depozitarea în 2008-2009 în subsolul actualei clădiri, care a fost inundat în urma unor lucrări de consolidare a clădirii și ploii intempestive.

¹⁰ *Tribuna* (Oradea), an VII, nr.26, 26 iunie 1927, p. 3, art. ”Momente de astăzi”, semnat M.N.P.

¹¹ ”În parlamentul țării acum o lună, ca președinte de guvern, mare partiot și om de stat desăvârșit, căutat de aplausele parlamentului, după magistrarele sale cuvântări – era sublim! Astăzi... este batjocorit!” cf. *Ibidem*

Ferdinand I. Narând locul și rolul suveranului în timpul Primului Război Mondial, se publică în extenso "Ordinul de zi" din ajunul bătăliei de la Mărășești și discursul rostit a doua zi după victorie. Dacă "Ordinul de zi" era un scurt, dens și patetic imbold întru rezistență, făcându-se apel la jertfele înaintașilor, încheindu-se cu îndemnul "Nu e decât o singură lozincă: ori biruință, ori moarte de erou!", după victoria finală Regele anunță transpunerea în practică a promisiunii de-a împroprietări cu pământ țărănimea, baza Armatei Române¹².

Anul 1928 este marcat de două evenimente de importanță națională ce trimit la glorioase fapte de arme și politice din anii 1917-1918. În iunie, la Mărășești are loc festivitatea de sfințire a bisericii și punerea pietrei fundamentale a Mausoleului ce urma să se ridice în memoria eroilor căzuți în luptele de la Mărăști, Mărășești și Oituz. Săptămânalul "Tribuna" prezintă în detaliu desfășurarea festivităților, inclusiv discursul gen. Averescu, comandantul Armatei a II-a în bătălia de la Mărăști din 22-27 iulie 1917, unde și-au pierdut viața 35000 soldați și ofițeri. Asistența a fost formată din personalități de prim rang a politicii momentului: numeroși ofițeri superiori, înalte fețe bisericești, miniștri, parlamentari. Dintre aceștia sunt amintiți: M.S. Regina Mamă, A.S.R. Prințul Nicolae – membru al Regenței, gen. Alexandru Averescu, gen. Paul Angelescu – ministru de Război, gen. Mărgineanu – fostul commandant al Diviziei a 3-a care a luptat la Mărăști, P.S.S. Mitropolitul Pimen al Moldovei, Episcopul Lucian Triteanu, deputatul Gheorghe Tătărescu – subsecretar de Stat la Ministerul de Interne, etc. Plin de învățăminte, până astăzi, este pasajul de început al discursului gen. Averescu: "Timpul – spunea el – preface totul în lumea aceasta. Amintirile noastre slăbesc încetul cu încetul, până se pierd cu desăvârșire. Sunt totuși amintiri pe care omul le păstrează până la moarte"¹³. Desigur, el vorbea de memoria celor direct implicați în eveniment. Acesta, alături de altele de aceeași gravitate și importanță, trebuie perpetuate din generație în generație.

Revista "Legea Românească" publică un substantial articol dedicat unui deceniu de la 1 Decembrie 1918, moment al încheierii Unirii politice a națiunii sub stindardul Casei Regale¹⁴. Tot aici se prezintă desfășurarea parastasului de un an de la decesul Regelui Ferdinand I, eveniment împlinit la 21 iulie în Catedrala Biserica cu Lună în prezența autorităților locale și a unui numeros public¹⁵. "Vestitorul" – revistă de cultură și religioasă, cu apariție bilunară, organ al Eparhiei Române Unite de Oradea, publică un număr special dedicat zilei de 1 Decembrie 1918, subliniind unirea eforturilor tuturor românilor, indiferent de religie, în pregătirea și împlinirea marelui act politic¹⁶.

¹² *Legea Românească* (Oradea), nr. 15-16, 1-15 august 1927, p. 2-3.

¹³ *Tribuna* (Oradea), an VIII, nr. 25, 17 iunie 1928, p. 5

¹⁴ *Legea Românească* (Oradea), an VIII, nr. 23, 1 decembrie 1928, p. 1-16.

¹⁵ *Idem*, an VIII, nr. 15, 1 august 1928, p. 4-5

¹⁶ *Vestitorul* (Oradea), an IV, nr. 23, 1 decembrie 1928, p. 1-3.

Decesul gen. Traian Moșoiu, la 20 iulie 1932, la București, la numai 64 de ani, este un trist eveniment cu rezonanță națională și locală. Unul dintre ofițerii superiori care s-a afirmat în luptele din Oltenia, Muntenia și sudul Moldovei în 1916-1917, apoi în eliberarea Transilvaniei în 1918-1919, inclusiv a Bihorului și Oradiei, generalul, ardelean la origine, a avut strânse legături cu Oradea și Bihorul din 1919 până la intempestivul său deces. Comandant al Corpului de Vânători de Munte din Oradea, deputat liberal de Bihor, ministru – s-a implicat în sprijinirea administrației din vestul românesc, în afirmarea elementului românesc din zonă, în statornicirea unor relații româno-maghiare normale¹⁷. Comemorarea periodică a morții sale în Oradea¹⁸, dezvelirea unui bust al generalului în august 1937¹⁹, sunt o dovadă de statornicie a sentimentelor de apreciere a orădenilor și bihorenilor față de implicarea sa în istoria zonei.

O semnificație aparte o reprezintă vizita la Oradea, la 13 august 1937, a unui grup de 30 intelectuali francezi, condus de Pr. R.P. Dassonville. Format din preoți, profesori, avocați, medici, ingineri și ziaști catolici ei sunt oaspeții Episcopiei Greco-Catolice. Delegația vizitează orașul, episcopiile greco-catolică și ortodoxă, Școala Normală de învățători, Primăria, Prefectura, Curtea de Apel, Tribunalul, Cazarma Regele Ferdinand I. Autoritățile administrative locale și județene se implică în buna desfășurare a vizitei. Legăturile tradiționale franco-române sunt scoase în evidență în toate cercurile oficiale unde grupul este primit. Mai mult, canonicul greco-catolic I. Georgescu face trimitere la politica revizionistă a Ungariei vecine, subliniind că astăzi ”nu mai poate fi vorba de o chestiune a Transilvaniei”²⁰. Vizita delegației de intelectuali francezi se desfășura în momentul în care se împlineau 20 de ani de la bătăliile din sudul Moldovei, în desfășurarea cărora un ajutor deosebit a venit din partea Comisiei militare franceze conduse de gen. Henri M. Berthelot.

*

Observăm că în presa românească din Oradea de o atenție specială se bucură evenimentele locale petrecute în anii 1918-1919 în Oradea și Bihor. Ele nu erau, totuși, rupte din contextul național. În fond, fără implicarea Regatului României în Marele Război și jertfele Armatei Române pe fronturile din România Mică, Basarabia, Bucovina și Transilvania – încadrarea Oradiei și Bihorului în statul național unitar roman nu s-ar fi putut înlăptui. În același timp, acțiunile politice ale elitei românești locale și jertfele populației din zonă, în confruntarea cu administrațiile și armata Ungariei ”albe” și ”roșii”, se adaugă sacrificiilor general-naționale.

¹⁷ *Gazeta de Vest* (Oradea), an IV, nr.821, 31 iulie 1932, p.1

¹⁸ *Noua Gazetă de Vest* (Oradea), an II, 23 iulie 1937, p.1

¹⁹ *Idem*, 29 august 1937, p.1.

²⁰ *Vestitorul* (Oradea), an XIII, nr.15, 1 august 1937, p.152

În vara 1927, "Vestitorul" publică două numere speciale, substanțiale ca documentație și paginație, dedicate împlinirii a 150 de ani de la înființarea Episcopiei Greco-Catolice de Oradea²¹. Pe bună dreptate se pune accentual pe rolul cultural-național jucat de instituție în creșterea numărului știutorilor de carte în rândul românilor din zonă, a afirmării unei pleiade de personalități cultivatoare a ideilor iluminismului european târziu de la începutul secolului XIX. Efectele *a la long* a acestei activități au constat în păstrarea naționalității românilor, participarea la afirmarea politică a națiunii și înfăptuirea unității naționale.

Pe fondul aniversării primului deceniu de la făurirea României Întregite, presa românească locală punctează câteva din "cărămizile" pe care Oradea și Bihorul le-a pus în timp, inclusiv în toamna anului 1918, la clădirea edificiului unității naționale. În primul rând, se detailează serbările dedicate Centenarului liceului românesc din Beiuș, înființat și susținut material de Episcopia Greco-Catolică de Oradea. Atât ziarul politic "Tribuna" cât și revista cultural-religioasă "Vestitorul" dedică articole²², chiar un număr special²³, istoriei liceului centenar beiușean. Peste tot, pe lângă prezentarea istoriei etapelor prin care a trecut instituția, nu o data foarte dramatice datorate persecuțiilor venite din partea autorităților administrative budapestane, se scoate în relief rolul său în școlarizarea unor întregi generații de elevi din Bihor și comitatele înconjurătoare, chiar din Bucovina, români, în marea lor majoritate, dar și evrei. Acești tineri vor consolida elita minoră și majoră a națiunii române.

Prologul declanșării luptei pentru Unirea Transilvaniei cu Regatul României, redactarea "Declarației de independență" a românilor transilvăneni de sub stăpânirea maghiară la 12 octombrie 1918 în casa avocatului orădean dr. Aurel Lazăr, a beneficiat de o aniversare emoționantă desfășurată "la locul faptei", casa dr. Aurel Lazăr, în prezența acestuia și a familiei sale. Revista "Legea Românească" detaliază întreaga festivitate. O delegație de cucernici părinți din conducerea Episcopiei Ortodoxe Române a Oradei țin un șir de cuvântări în numele Episcopului Roman Ciorogariu²⁴, plecat la Sibiu la ședința Consiliului Mitropolitan. Consilierul episcopal Păr. Z. Moga prezintă contextul în care a avut loc întâlnirea la Oradea a Comitetului Executiv al P.N.R. și curajul lui dr. Aurel Lazăr de a găzdui întâlnirea "...atunci când de la Marghita și Vașcău, de la Beliu

²¹ Idem, nr.12, 15 iunie 1927, 36 p.; nr.13 – 17, 1 iulie – 1 septembrie 1927.

²² *Tribuna* (Oradea), an VIII, nr.22, 27 mai 1928, p.1; nr.23, 3 iunie 1928, p.1-2

²³ *Vestitorul* (Oradea), an IV, nr.11-12, 1-15 iunie 1928, p.1-16

²⁴ Implicarea Episcopiei Ortodoxe de Oradea în organizarea festivității se explică și datorită rolului excepțional jucat de Roman Ciorogariu, pe atunci Vicarul ortodox al Oradei și Bihorului, în evenimentele dramatice din toamna 1918 – primăvara 1919. El a fost personalitatea intelectuală cea mai proeminentă a locului, cu o solidă activitate națională, care a menținut trează conștiința necesității luptei românilor pentru Unire. Din bogata literatură istorică apărută pe această temă în ultimii ani Vezi: Elisaveta Roșu, *Roman R. Ciorogariu (1852-1936) – Repere istorice*, Ed. Arca, Oradea, 2007

și Aleșd veneau știri îngrozitoare de prigoniri și înfricoșate omoruri de români”, săvârșite de armata și jandarmii maghiari. Se amintește că vicarul Roman Ciorogariu l-a determinat pe dr. Aurel Lazăr să insiste pe lângă conducerea PNR ca aceasta să accepte întâlnirea la Oradea. Din partea intelectualilor mireni ia cuvântul Teodor Neș, directorul Liceului ”Emanuil Gojdu”. Dr. Nerva Iercan, directorul Episcopiei Ortodoxe de Oradea, depune pe ”masa istorică”, unde s-a redactat ”Declarația de independență”, o placă comemorativă de argint cu următoarea inscripție: ”La această masa s-a redactat, în ziua de 12 octombrie 1918, în Oradea, în casa dlui Dr. Aurel Lazăr, de Comitetul Național Român, proclamațiunea independenței Națiunii române, din Ardeal, Crișana și Banat, citită de deputatul Alexandru Vaida Voevod în Parlamentul Ungar din Budapesta, în ședința din 18 octombrie 1918^{*}. S-a așezat în ziua de 2 octombrie 1928²⁵, aniversarea marelui eveniment”. În final Dr. Aurel Lazăr ”răspunde emoționat... într-o cuvântare spontană și plină de avânt”²⁶. În încheierea articolului, redacția revistei precizează că prin manifestația pe care a prezentat-o cititorilor ”nu s-a făcut cultul persoanei nimănui, ci cultul unirii noastre cu Patria mamă, a cărui început s-a făcut prin decretarea independenței națiunii românești de dincoace de Carpați. Este această zi ziua de glorie a Bihariei, cu care s-a înscris în cartea Neamului”²⁷.

O mostră a naționalismului pragmatic și echilibrat a mass-mediei românești, în pline festivități omagiale dedicate anului 1918, este aniversarea a patruzeci de ani de la înființarea Școlii superioare de comerț din Oradea. Apărută în 1888 în contextual dezvoltării orașului ca centru comercial și industrial, cu limbă de predare în limba maghiară, școala își continuă activitatea și după 1919. Linia de predare în limba maghiară continuă până în 1922, după care școala de stat se profilează pe predarea în limba română, potrivit noii legislații școlare. Ceea ce este semnificativ pentru toleranța statului roman, vechii profesori maghiari și evrei de dinainte de 1918/19 continuă să predea și în ”era românească”. Este vorba de cei care au depus jurământul de loialitate pentru statul roman și au făcut efortul de a învăța limba română fie și cu aproximație. În iunie 1928, ziarul ”Tribuna” amintea că alături de sărbătorirea școlii, directorul ei, Adolf Schustek, își aniversa douăzeci și cinci de ani de ”directorat”. Cu alte cuvinte, el continuă în funcție și după 1919, statul român apreciindu-i calitățile de profesionist în materiile pe care le preda, de bun organizator și conducător de instituție²⁸.

Teroarea la care populația românească a fost supusă din partea administrației și armatei maghiare încă din octombrie 1918, mai ales între decembrie 1918 – aprilie 1919, soldată cu veritabile atrocități împotriva intelectualității și țăranilor, a

* În textul din revistă este cules greșit 12 octombrie 1918.

²⁵ Stil calendaristic nou.

²⁶ Revista precizează cu regret că atât cuvântarea dr. Aurel Lazăr, cât și a lui Teodor Neș, nu a reușit să le obțină ”nici măcar în rezumat”.

²⁷ *Legea Românească* (Oradea), an VIII, nr.21, 1 noiembrie 1928, p.6, articolul ”12 octombrie 1928”

²⁸ *Tribuna* (Oradea), an VIII, nr.25, 17 iunie 1928, p.2

fost readusă periodic în conștiința populației în 1928, 1929, 1932, 1937, pe măsură ce mișcarea iredentistă maghiară proliferă în Ungaria și în țară. Era riposta democratică a corpului național român care încerca să se apere împotriva umbrelor trecutului.

Revista "Vestitorul" rememorează "zilele grele" ale perioadei noiembrie 1918 – aprilie 1919, asasinatelor împotriva românilor²⁹. Pe de altă parte, "Gazeta de Vest" lansează subscripții pentru "Monumentul martirilor bihoreni din anul 1919", anunță public festivitatea de decorare a foștilor voluntari ardeleni din zona Beiuș – Vașcău – Ceica, participanți la luptele din 1919 în cadrul Armatei Române. Decorarea are loc la Beiuș de către conducerea Consiliului Județean Bihor³⁰.

"Ziua Eroilor", sărbătorită anual după încetățenirea ei prin lege la nivel național, era o altă ocazie de a rememora evenimentele din eroicii ani 1916 – 1920. În 1937 bunăoară, Nicolae Popoviciu – Episcopul orthodox al Oradiei și Bihorului, după parastasul săvârșit în Cimitirul orașului pentru eroii neamului, în fața mormintelor soldaților români decedați în primăvara anului 1919 în luptele pentru eliberarea Bihorului și a celor căzuți în luptele de la Tisa împotriva armatei bolșevice maghiare, amintea de peste un million de morți, obolul rezistenței naționale din 1916-1919. Cu această ocazie, P.S.S. îi omagia pentru că "au murit pentru noi.....pentruca peste timpurile lor să clădim o țară fericită. Și acum sufletele lor îndurerate rătăcesc asupra stării lor necăjite și se întrebă pentru asta am murit noi?".

Desigur, înaltul prelat își exprimă astfel dezacordul față de realitățile vremii sale, "viermele corupției" care a dus țara la ofilire, la secătuirea puterilor, la vrajbă internă. Totuși își exprimă încrederea că mormintele eroilor dau energia care poate echilibra situația țării, făcând-o să treacă peste greutățile și pericolele momentului³¹.

*

Evenimentele și personalitățile naționale și locale care s-au implicat în anii 1917-1919 în complexul demers al făuririi României Întregite au fost destul de frecvent rememorate în presa românească din Oradea. Articolele sunt pătrunse de adevăr și un patriotism exprimat în termeni demni și civilizați, de tip european, fără să jignească majoritatea neromânească a Oradiei vremii. Pe această cale, alături de conferințe și spectacole cu tentă națională, se încerca să se mențină un tonus optimist pentru viitorul românilor, într-o Europă în care iredentismul și revizionismul creștea în intensitate. Ungaria vecină se remarcă printr-o astfel de politică, ecourile acesteia făcându-se vizibile inclusive în comunitatea maghiară și evreiască de cultură maghiară din Oradea și Transilvania³².

²⁹ *Vestitorul* (Oradea), an IV, nr.23, 1 decembrie 1928, p.17-18, articolul lui Gheorghe Maior; an V, nr.9-10, 1-15 mai 1929, 16 p., articolul canonicului greco-catolic Petru Tămâian.

³⁰ *Gazeta de Vest* (Oradea), an IV, nr.821, 31 iulie 1932, p.3; nr.822, 7 august 1932, p.1

³¹ *Legea Românească* (Oradea), nr.12-13, 15 iunie-1 iulie 1937, p.127-128

³² Comunicare susținută în cadrul Sesiunii Științifice de Toamnă a AOSR, Timișoara, 12-14 oct. 2017.